
A HELYNÉV-STANDARDIZÁCIÓ TERMINOLÓGIÁJÁRÓL

1. Helynév-standardizáció és nyelvtudomány. – A földrajzi nevek egységesítésének nemzetközi összehangolásával foglalkozó ENSZ csoport, a United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN; ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoport) nevű szakmai bizottság 2002-ben kiadott, a helynév-standardizációs tevékenység során leggyakrabban használt terminusokat definiáló, „Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” (Terminusok jegyzéke a földrajzi nevek standardizációjához) című szójegyzéke (a továbbiakban: GTSGN.) a *földrajzinév-egységesítés* szakkifejezésre a következő meghatározást adja: „Egy vagy több konkrét név előírása egy névhatóság által – a pontos írott forma, egy meghatározott földrajzi objektumra való alkalmazás és a név használati feltételeinek megadásával. Szélesebb értelemben a Földön és az azon kívül található objektumokat jelölő helynevek egységesítése” (GTSGN. 312).¹ A földrajzi nevek *egységesítése*, a helynév-standardizáció folyamán „a helynevek egységes megadását szolgáló szabványok és szabályok meghatározott készletének a megfelelő hatóság által történő létrehozása”, valamint „a helyneveknek a fenti normákhoz való igazítása” történik meg (GTSGN. 311. a, b). Azaz maga az egységesítési tevékenység, valamint a tevékenység eredményeként létrejött helynevek is szabványosítottak. A standardizált, *egységesített helynév* a szójegyzék szerint: „Egy névhatóság által jóváhagyott név, amelyet egy adott objektumot jelölő bizonyos számú névváltozat közül választottak ki mint előnyben részesített névformát. Egy objektumnak ugyanakkor több standardizált neve is lehet. Példa: Kaapstad és Cape Town (de a Capetown forma nem standardizált)” (GTSGN. 228).

A földrajzi nevek egységesítése lényegében két, egymással összefüggő szintéren zajlik. A helynevek *nemzeti egységesítése* során „a földrajzi nevek egységesítése egy nemzeti egység, például egy állam területén” történik (GTSGN. 314). A nemzeti helynév-standardizáció – melynek alapelveit az adott ország felelős szervezete határozza meg – eredményei képezik a nemzetközi földrajzi névi egységesítés bemenetét (RAPER 2000: 191). A *nemzetközi egységesítés* az a „[t]evékenység, amelynek célja a legnagyobb fokú gyakorlati egységesség elérése a Föld valamennyi földrajzi nevének (valamint szélesebb értelemben a Földön kívüli topográfiai neveknek is) a szóbeli és írásbeli megadásában, (1) nemzeti egységesítés, és/vagy (2) nemzetközi megegyezés révén (mely kiter a különböző nyelvek és írásrendszerek megfeleltetéseire)” (GTSGN. 313).

A helynév-standardizáció tehát a fenti definíciók értelmében a nyelvi egységesítés, a nyelvi szabványosítás egyik megnyilvánulási területe, így leírható a nyelvtervezés egyes fogalmainak felhasználásával is. A tevékenység státusztervezési (milyen nyelvű legyen az egységesített, hivatalos használatra szánt helynév) és korpusztervezési döntések (az azonos nyelvű névváltozatok egyikének kiválasztása) meghozatalát igényli; az egységesített helynévi forma kialakítása a lexikáció részét képezi, de összekapcsolódhat grafizációs

---

¹ A szójegyzékben az egyes terminusok azonosító számmal vannak ellátva, a hivatkozásokban ezt a számot adom meg. Jelen munkában a definíciók fordítása az angol nyelvű szakasz alapján, a szerző által történt.

kérdésekkel is (pl. a helyesírás, a latin betűs átírás tekintetében). Az egységesített helynév elterjesztése történhet hivatalos dokumentumok (pl. földrajzinév-tárak, adatbázisok) segítségével, továbbá mindennapi környezetünk, használati eszközeink (pl. útjelző táblák, térképek, GPS) által is (vö. SÁNDOR 2003: 382, BALÁZS 2001: 213).

A helynév-standardizáció egyben alkalmazott névtani kérdéskör is. A hivatalos nyelvhasználat számára egységesített helynevek (pl. helységnevek, utcanevek, térképi helynévállomány) problémáit tárgyaló írásokat az alkalmazott névtan témakörébe utalja az *Onomastica Uralica* című periodika magyar nyelvű műveket kategorizáló bibliográfiai összeírása (vö. HLAVACSKA-TÓTH 2001: 421–7), valamint újabb helynévkutatásunk eredményeit számba véve HOFFMANN ISTVÁN is (2002: 216, 2003: 218–27). Egyes országokban a földrajzi nevek nemzeti egységesítését intézményesen is az alkalmazott névtanhoz kötik: a bulgáriai helynevek standardizációjáért például a Bolgár Tudományos Akadémia Bolgár Nyelvi Intézetének Alkalmazott Névtani Osztálya felel.²

2. A helynév-standardizáció jelentősége és kivitelezése. – A földrajzi nevek térbeli tájékozódásunk fontos keretét képezik; gyakran más típusú információkhoz is a helyneveken keresztül jutunk el (vö. MedK. 2, 8). A gyors és pontos tájékozódás lehetőségét biztosító egységesített földrajzi nevek használata a kormányzat, az ipar, a kereskedelem, az oktatás területén pénz és idő megtakarításához, a működési hatékonyság növeléséhez, az azonos munkafolyamatok többszöri kivitelezésének elkerüléséhez vezet. A standardizált helynevek helyi, nemzeti és nemzetközi használatának előnyei igen változatos területeken jelentkezhetnek (pl. térképészet; népszámlálás; nemzetvédelem; hazai és nemzetközi földi, légi és vízi közlekedés, navigáció; kül- és belkereskedelem; víz- és ásványianyag-lelőhelyek felkutatása; postai és csomagküldő szolgáltatások; hírszolgáltatás; tulajdonjog; vidékfejlesztés, várostervezés; környezetvédelem, fenntartható fejlődés; katasztrófa megelőzés; segélyszolgáltatások; békefenntartás; keresési és mentési műveletek; népességstatisztikai, kulturális, társadalmi és tudományos kutatások; turizmus). A földrajzi név fontos társadalmi azonosító funkcióval bír (l. születési hely, lakcím, nemzetiség, anyanyelv); a helynevek a bennük rejtőző különleges földrajzi, művelődés- és nyelvtörténeti információk révén egyben jelentős kulturális értékek is (Manual 2006: 2).

A helynév-standardizációs tevékenység elősegíti a helynevek állományának és funkcionalitásának globális, technikailag fejlett világunkban való megőrzését; a politikai (pl. országhatárok változása, dekolonizáció), társadalmi (pl. urbanizáció), gazdasági (pl. turizmus) és környezeti (pl. a sarkvidéki partszakaszok globális felmelegedés hatására bekövetkező átalakulása, mesterséges földrajzi objektumok létrehozása) változások nyomán változó valóságunkhoz igazítja a helynévállományt; elősegíti a nemzetközi együttműködés megvalósulását azokon a területeken, ahol több országnak is van érdekeltsége (pl. kutatások az Antarktison, tenger alatti felszínformák nevei, politikai határokon átnyúló földrajzi alakulatok nevei; vö. MedK. 3). A földrajzi nevek egységesítésének folyamatában gyakran wiki alapelvek szerint, azaz egy weboldal tartalmának közösség által való kiépítése során történik; az eredmények közzétételében a korábbi papíralapú helynévtárakat a digitális nemzeti helynév-adatbázisok, webhelyek s az ezek összekapcsolásával létrehozott nagyobb területi egységek helynévi adatait tartalmazó soknyelvű, több írásrendszerrel

² http://www.ibl.bas.bg/en/departments_en17.htm.

dolgozó adatbázisok (pl. World Geographical Names Database, EuroGeoNames) váltották fel (MedK. 4).

A helynév-standardizációs folyamatok az általános szabványosítási gyakorlat több ismervét is mutatják: a névegységesítési tevékenységben való részvétel önkéntes; nemzeti, regionális és nemzetközi szinten kivitelezett; e célra létrehozott, a kormányzat által elfogadott, szakmailag kompetens intézmények, bizottságok feladata, amelyek írásban rögzített alapelveket és munkamenetet követve közmegegyezéssel döntenek az egységesítési folyamatok során; a standardizált névformák hivatalos dokumentumokban (pl. helynévnyvtárakban, adatbázisokban, jogszabályokhoz kapcsolódó névlistákban, irányelvekben) jelennek meg; az egységesített névformák menedzselése folyamatosan történik (a részleteket l. BÖLCSKEI 2012). A helynevek egységesítését végző szakmai szervezet típusának, jogkörének meghatározása, a szakértők által alkalmazott alapelvek és munkamódszerek kijelölése nemzeti szinten dől el. Az UNGEGN a hatékony nemzeti helynév-standardizáció kivitelezésével összefüggésben szakmai ajánlásokat fogalmaz meg és koordinációs tevékenységet lát el; továbbá a nemzeti szervezetek által már egységesített helynevek terjesztésére, a standardizációval kapcsolatos oktatás biztosítására vállalkozik (Manual 2006; RAPER 2000: 189).

3. Az UNGEGN terminológiai szójegyzéke (2002, 2007). – Az alábbiakban az UNGEGN terminológiai szójegyzékének (GTSGN. 2002), valamint a hozzá szervesen kapcsolódó függeléknek (AGTSGN. 2007) a bemutatása következik, amely egyrészt kitér a keletkezési körülmények ismertetésére, másrészt nyelvészeti szempontú áttekintést ad a szójegyzék szerkesztésében alkalmazott alapelveknek és a kivitelezés sajátosságainak leírásával.

3.1. Keletkezési körülmények. – Az UNGEGN céljai között kezdettől fogva szerepel az ENSZ hivatalos nyelvei tekintetében a földrajzi nevek egységesítésével kapcsolatos szabványosított és harmonizált terminológia bevezetése, használatának támogatása. A terminológia egységessége ugyanis alapvető feltétele annak, hogy az UNGEGN fő törekvései (l. fent) sikerrel járjanak (UNGEKN Brochure 3).

A 2002-ben kiadott terminológiai szójegyzék közvetlen előzménye az 1984-re datált, H. A. G. LEWIS által szerkesztett „Glossary No. 330: Technical Terminology Employed in the Standardization of Geographical Names” (Szójegyzék No. 330: A földrajzi nevek standardizációjában használt szakkifejezések) című terminusgyűjtemény volt, amely 115, a témához kapcsolódó fogalom megjelölésére összesen 175 szakkifejezést sorolt fel angol, francia, spanyol, orosz, kínai és arab nyelven (RAPER 2000: 194; KERFOOT 2000: 205).³ Ezt a jegyzéket az UNGEGN 1989. évi 14. ülése több tekintetben is javítandónak ítélte: a szójegyzék nem volt teljes, ugyanakkor ismétlődéseket tartalmazott; a definíciók pedig nem tértek ki a nem latin betűs írásrendszerek és a nem európai nyelvek sajátosságaira.

Az UNGEGN ekkor kezdeményezte egy, a helynév-standardizáció terminológiájával foglalkozó munkacsoport létrehozását az izraeli NAFTALI KADMON irányításával, aki

---

³ E gyűjtemény magyar változatát FÖLDI ERVIN készítette el, majd a Névtani Értesítőben meg is jelentette (1992b). Jelen írás az angol nyelvű szakkifejezések magyar változatának megadásakor az e fordításban szereplő terminusokat is figyelembe veszi.

egy új szójegyzék szerkesztésére is vállalkozott. A terminológiai munkacsoport az UNGEGN 15. ülésén, 1991-ben mutatta be a készülő új szójegyzék első változatát, amely 336 terminust és definíciót tartalmazott angol nyelven, a helynévi példái pedig már 16 nyelvből, illetve írásrendszerből származtak. 1992-ben a „6th UN Conference on the Standardization of Geographical Names” (6. ENSZ-konferencia a Földrajzi Nevek Standardizációjáról) című rendezvényen a terminológiai munkacsoport fenntartásáról döntöttek a résztvevők, s feladatául egy többnyelvű, az ENSZ hivatalos nyelvein elérhető helynév-standardizációs terminológiai szótár elkészítését, a későbbiek során pedig annak rendszeres felülvizsgálatát és karbantartását jelölték ki. A munkacsoport 1998-ban a „7th UN Conference on the Standardization of Geographical Names” (7. ENSZ-konferencia a Földrajzi Nevek Standardizációjáról) című rendezvényen nyújtotta be a szójegyzék újabb és bővebb változatát.

A 375 terminust tartalmazó, hatnyelvű (az ENSZ hivatalos nyelvein – angol, francia, spanyol, orosz, kínai, arab – készült) változat a UN Department of Economic and Social Affairs Statistics Division (ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya Statisztikai Részlege) kiadványaként – mint UNGEGN-dokumentum – jelent meg 2002-ben, New Yorkban. A szójegyzék főszerkesztője NAFTALI KADMON volt; a szójegyzék összeállításában, fordításában pedig az UNGEGN földrajzinév-egységesítési terminológiával foglalkozó munkacsoportjának tagjai segédkeztek önkéntes alapon. E szójegyzék alapján készült el az UNGEGN-nek a nemzeti földrajzinév-egységesítési tevékenység hatékony megvalósítását szorgalmazó és segítő kézikönyve (Manual 2006), amelynek törzsszövegében (5–78) DONALD J. ORTH, a szerző tulajdonképpen összefüggésrendszerükben mutatja be a GTSGN.-ben szereplő fogalmakat és terminusokat. A következő évben megjelent, a romanizálási rendszerek, a helynévi és a kapcsolódó adatok pontos nemzetközi átadása és a világ országainak hivatalos angol és helyi megnevezései tekintetében gyakorlati segítséget nyújtó kiadvány (Manual 2007) szintén a már egységesített helynév-standardizációs terminológiát használja.

A helynévi terminológiai munkacsoport (Working Group on Toponymic Terminology) a honlapja szerint mai formájában hivatalosan 1991-től működik,⁴ vezetője jelenleg a svéd STAFFAN NYSTRÖM. A munkacsoport feladata a GTSGN. felülvizsgálata, folyamatos korszerűsítése. Ennek jegyében született meg a 2007-ben kiadott angol nyelvű függelék, az „Addendum” (a továbbiakban: AGTSGN., részletesebben I. később). 2008 óta a munkacsoport a Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) Terminológiai Munkacsoportjával is együttműködik.

3.2. Nyelvészeti szempontú áttekintés. – A 2002-ben kiadott szójegyzék (GTSGN.) az alapelvek szintjén az ENSZ hat hivatalos nyelve viszonylatában kívánja a földrajzinév-egységesítéssel kapcsolatos leggyakoribb szakkifejezéseket összegyűjteni, definiálni és egymásnak megfeleltetni, azaz végső soron a helységnév-standardizációs tudás fogalmi és többnyelvű terminológiai hálóját adja közre. Ez a tudás egyrésztől több tudományterület ismeretanyagából merít, ennek megfelelően a szójegyzékben szereplő terminusok is változatos szakterületekhez kötődő kifejezések: főként a nyelvészet szakszavaival találkozunk (pl. 007 *allophone* 'hangváltozat'; 021 *bilingualism* 'kétnyelvűség'; 262 *pidgin*

⁴ <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEKN/wg3.html>.

'pidzsin'; 297 *semantics* 'jelentéstan'),⁵ de szép számban találunk számítástechnikai (pl. 020 *batch processing* 'kötegelt adatfeldolgozás'; 053 *data dictionary* 'adatkönyvtár'; 060 *default value* 'alapértelmezés szerinti érték'; 142 *interface* 'illesztőegység, csatlakozási felület'), földrajzi (pl. 029 *class, feature* 'típus, alakulat-'; 095 *feature, undersea* 'alakulat, tengerfenék-domborzati'), valamint térképészeti (pl. 062 *descriptive term* 'magyarázó írás'; 361 *UTM grid* 'Univerzális Transzverzális Merkátor hálórendszer') szak kifejezéseket is. A helynév-standardizációs tudás más oldalról, a bevont tudományterületek egészéhez mérten specifikus ismeretanyag, ezért – mint a GTSGN. bevezetése fel is hívja erre a figyelmet – a szójegyzékben megadott definíciók a terminusok helynevekkel, helynévi egységesítéssel kapcsolatos jelentését dolgozzák ki,⁶ így egyes meghatározások különbözhetnek a kérdéses szakkifejezések egyéb céllal készített szótárakban található definíciójától. A sajátos ismeretanyag leírásával függ össze az is, hogy egyes terminusekvivalenciák, illetve példák megadásakor a hat nyelv viszonylatában szükségszerűen jelentkeznek bizonyos különbségek (GTSGN. 3), vö. pl. a 169 *lexicon* (lexikon) terminus megfelelőit és definícióit, illetve a 130 *homonym* (homonima) terminus alatt megadott példákat a különböző nyelvű szöszedetekben.⁷

A szójegyzék egy igen összetett terminológiai alapelv (vö. BUDIN 2001: 14–7) megvalósítására törekedve a szakmai kommunikáció terminológiai problémáit földrajzi és nyelvi kötöttségektől mentesen igyekszik megoldani, olyan elméleti keretet biztosítva, amelyet a szakértők könnyen megoszthatnak egymással, s amelyet ki-ki a saját (vagy az általa képviselt) igényeknek, (anya)nyelv(ek)nek megfelelően továbbfejleszthet. A készítő a terminológiai egységek kognitív, nyelvi és kommunikatív összetevőjének leírására (vö. CABRÉ 2003: 183) egyaránt kellő figyelmet fordítottak. A terminusok földrajzinév-egységesítéssel kapcsolatos jelentésén túl olyan, a szakszavak használatával összefüggő dolgokat is megtudhatunk például, hogy a 040 *conventional name* (hagyományos név) kifejezés lényegében az angol terminus az exonimák megjelölésére; hogy a 070 *diglossia* (diglosszia) terminus tágabb értelemben két, nem rokon nyelv egy adott területen való használatára (pl. a spanyol és a guarani Paraguayban) is vonatkozik; hogy a 134 *ideogram* (fogalomjel) szakkifejezést néhány szerző a *logogram* (szójel) terminus értékében használja; hogy a 137 *index, place names* (mutató, helynév-) kifejezés nemegyszer a csak települések neveit tartalmazó mutatókat jelöli.

⁵ A terminus előtt lévő szám az angol nyelvű kifejezés GTSGN.-beli sorszáma. Példaként mindig azt a terminusváltozatot adom meg, amely mellett a definíciót találjuk az angol nyelvű szakaszban. A helynév-standardizációs tevékenységhez szükséges ismeretek sokoldalúságának érzékeltesére ebben a bekezdésben a terminusok konvencionális magyar változatát tüntettem fel.

⁶ Több definíció a megszövegezésben is utal a sajátos jelentés kidolgozására, s olyan, az értelmezést szűkítő megjegyzésekkel kezdődik, mint pl. „In toponymy” („A helynévkutatásban”: pl. 041 *conversion* 'átírás'; 133 *hyphenization, also hyphenation* 'kötőjelezés'; 349 *transformation, names* 'átalakítás, név-); „In the (specific) context of this glossary” („E szójegyzék [sajátos] összefüggésrendszerében”: pl. 145 *language* 'nyelv'; 209 *name* 'név').

⁷ Egyes GTSGN.-beli terminusekvivalenciák problematikussá váltak az angol, spanyol, francia és orosz nyelv viszonylatában HARVALIK–CAFFARELLI (2007: 181–3) is utal. A különböző nyelvű névtani terminusok egymásnak való megfeleltetésével kapcsolatos nehézségekre l. még BAUKO 2012.

A szójegyzékben szépen kirajzolódnak a fogalmak és terminusok hierarchikus viszonyai (hipero-, hipo-, kohipo-, mero-, holonimák stb.; l. PRÓSZÉKY–MIHÁLTZ 2008).⁸ A főlérendelt terminusokat (a szójegyzékben: *comprehensive terms* 'átfogó szakkifejezések') a szójegyzék a definíciójukban szövegszerűen is azonosítja: pl. a 024 *character, modified* (írásjegy, módosított) kifejezés a 025 *character, simplified* (írásjegy, egyszerűsített) és a 026 *character, variant* (írásjegy-, változat) terminusok összefoglaló megjelölése; a 339 *toponym* (helynév) szakkifejezés a 215 *name, extraterrestrial* (név, Földön kívüli) és a 216 *name, geographical* (név, földrajzi) terminusok összefoglalására szolgál; a 349 *transformation, names* (átalakítás, név-) kifejezés a 350 *translation* (fordítás), a 346 *transcription* (kiejtés szerinti átírás) és a 352 *transliteration* (betű szerinti átírás) terminusokat összegzi, az utóbbi kettő egyben a 041 *conversion* (átírás) szakkifejezés alá is tartozik.

A szójegyzék szövege egyértelműen jelöli az értelmileg összetartozó (a szójegyzékben: *complementary terms* 'egymást kiegészítő szakkifejezések'), rendszerint egy jelenség különböző aspektusait megadó terminusokat is. Összetartoznak így például a 020 *batch processing* (kötegelt adatfeldolgozás) és a 141 *interactive processing* (interaktív adatfeldolgozás); a 037 *consonant* (mássalhangzó) és a 370 *vowel* (magánhangzó); a 091 *feature, man-made* (alakulat, mesterséges) és a 092 *feature, natural* (alakulat, természetes); a 110 *generic element* (földrajzi köznévi alaptag, helyfajtajelölő elem) és a 307 *specific element* (megkülönböztető tag, sajátosságjelölő elem); a 192 *map, thematic* (térkép, tematikus) és a 193 *map, topographic* (térkép, helyrajzi); a 272 *raster mode* (raszter mód) és a 364 *vector mode* (vektor mód) szakkifejezések.

A definíciók kitérnek az összetartozó fogalmakat jelölő terminusok viszonyának részletezésére, l. pl. a 066 *dialect* 'nyelvjárás'; 146 *language, colloquial* 'informális, társalgási nyelv'; 366 *vernacular* 'vernakuláris nyelv(változat), népnyelv' szakkifejezések, illetve a 047 *creole* 'kreol', 159 *language, vehicular* 'közvetítő nyelv'; 172 *lingua franca* 'közös nyelv', 262 *pidgin* 'pidzsin' terminusok esetében. A hasonló alakú terminusok fontos jelentésbeli eltéréseire a meghatározások szövegszerűen is felhívják a figyelmet, pl. a 110 *generic element* 'helyfajtajelölő elem' kifejezés a helynév részeként álló, a 112 *generic term* 'alakulattípus-megjelölés' terminus a földrajzi megjelölésként szolgáló földrajzi köznévre utal. A szójegyzék törekszik a denotátumtípust és az azt jelölő helynévfajtat azonosító szakkifejezések formai összekapcsolására, pl. a 090 *feature, hydrographic* 'alakulat, vízrajzi' és 132 *hydronym* 'víznév' estében.

A szójegyzék egyes fogalmak jelölésére szinonim terminusokat alkalmaz, a szinonímiára az utaló címszavakból (pl. a 210 *name, alternative* 'név-, változat' és a 231 *name, variant* 'név-, változat' címszavak az 005 *allonym* 'névváltozat' terminushoz; a 213 *name, compound* 'név, összetett' címszó a 212 *name, composite* 'név, összetett' kifejezéshez; a 063 *designation* 'típusmegjelölés' címszó a 062 *descriptive term* 'magyarázó írás' terminushoz; a 147 *language, donor* 'nyelv, átadó' címszó a 156 *language, source* 'nyelv, forrás-' kifejezéshez; a 244 *normalization* 'szabványosítás' címszó a 311 *standardization* 'szabványosítás, egységesítés' terminushoz; a 226 *name, proper* 'név, tulajdon-' címszó a 246 *noun, proper* 'név, tulajdon-' kifejezéshez; a 333 *topographic category* 'helyrajzi kategória' címszó a 029 *class, feature* 'típus, alakulat-' terminushoz irányít), illetve morfémiányi eltérés esetén a megszövegezésből tudunk következtetni

⁸ A régebbi használatú és újabb keletű magyar névtani terminusok jelentéstani viszonyaihoz l. FARKAS 2012. és HOFFMANN 2012.

(pl. a 133 *hyphenization, also hyphenation* 'kötőjelezés'; 152 *language, non-official or unofficial* 'nyelv, nem hivatalos' terminusok esetében).

A szójegyzék láthatóan törekszik arra, hogy a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatában legfontosabb szerepet játszó ismeretkörök terminusait, azok összefüggéseit részletekbe menően, ám nem pusztán a szakterület művelői számára befogadható módon határozza meg. Az összetartozó, többnyire összetett terminusok jelentkezhetnek egy-egy esetben, az azonos főnévi alaptag alatt: pl. a 209–231. sorszámok között a *name* 'név' alapterminus alatt a nevek szerkezetére (212 *composite* 'összetett'; 227 *simplex* 'egyszerű'); használatára (217 *historical* 'történelmi'; 219 *local* 'helyi'; 222 *minority* 'kisebbségi, nemzetiségi'; 223 *official* 'hivatalos'; 228 *standardized* 'egységesített'; 230 *traditional* 'hagyományos'); nyelvi eredetére, nyelviségére (218 *indigenous* 'öshonos'; 225 *primary* 'elsődleges'); a név által jelölt objektum természetére (215 *extraterrestrial* 'Földön kívüli'; 216 *geographical* 'földrajzi'; 220 *lunar* 'szelenográfiai'; 221 *maritime* 'tengeri') utaló szakkifejezések csoportjait egyaránt megtaláljuk. Az írással kapcsolatos terminusok ugyanakkor az alaptagok szerint szétszórva jelennek meg a szójegyzékben (összefüggéseiket utaló címszavak jelzik): pl. 003 *allograph* (allográf); 064 *diacritic* (mellékjel); 072 *digraph* (kétjegyű betű); 122 *grapheme* (írásjegy, graféma); 134 *ideogram* (fogalomjel); 160 *letter* (betű); 167 *letters, cardinal* (alapbetűkészlet); 168 *letters, special* (sajátos betűkészlet); 171 *ligature* (ikerbetű, ligatúra); 179 *logogram* (szójel); 195 *marker* (kiegészítő írásjegy); 251 *orthography* (helyesírás); 261 *pictogram* (képírásjel); 277 *retranscription* (a kiejtés szerinti átírás visszaállítása); 278 *retransliteration* (a betű szerinti átírás visszaállítása); 279 *reversibility* (visszaállíthatóság); 284 *script, alphabetic* (írásrendszer, alfabetikus); 286 *script, defective alphabetic* (írásrendszer, hiányos alfabetikus); 289 *script, logographic* (írásrendszer, szójeles); 294 *script, syllabic* (írás[rendszer], szótag-); 320 *syllabary* (szótagjelkészlet); 326 *syllabogram* (szótagjel); 331 *tetragraph* (négyjegyű betű); 346 *transcription* (kiejtés szerinti átírás); 352 *transliteration* (betű szerinti átírás); 355 *trigraph* (háromjegyű betű); 375 *writing system* (írásrendszer).

3.3. A szójegyzék szerkezete. – A makrostruktúra (vö. FÓRIS–RIHMER 2007) vonatkozásában az angol szójegyzék elején rövid bevezetés és jelmagyarázat található, ezután következik maga a kifejezésgyűjtemény: a terminusok sorszámmal ellátva, betűrendben következnek egymás után; definíciójukat hagyományos szócikkek formájában olvashatjuk. Címszóként alaptagokat, valamint azok egyes képzett és összetett változatait egyaránt megtalálhatjuk: pl. 008 *alphabet* (ábécé); 009 *alphabetic* (betűrendes); 010 *alphabet, conversion* (ábécé, átírási); 011 *alphabet, transcription* (ábécé, transzkripció); 012 *alphabet, transliteration* (ábécé, transliteráció); 013 *alphabetic script* (alfabetikus írásrendszer); 014 *alphabetic sequence* (betűrend); 015 *alphabetic sequence rules* (betűrendi szabályok). A címszavak feltűntetik az írásváriációkat is, pl. 050 *data base (also database), digital* (adatbázis, digitális). A francia, spanyol, orosz, kínai és arab szójegyzékek az angol szójegyzék felépítését és terminusrendjét követik. Az utóbbiak a készítőik úgy érik el, hogy címszóként az egyéb nyelvű szójegyzékekben is a sorszámozott angol terminus áll, ezt követi a terminusekvivalencia, majd a definíció a szójegyzék nyelvén. Az ellentétes irányú kereshetőséget a szójegyzék nyelve szerinti terminusok angol megfelelőit közlő mutató biztosítja az adott nyelvű szójegyzékek végén.

A mikrostruktúra szintjén a definíciók szükség esetén tekintettel vannak az egyes terminusok többféle értelmezhetőségének lehetőségére is. Az angol szakkifejezések egy

részének poliszémiája természetes nyelvi változás eredménye (megjegyzendő, hogy ilyenkor a különböző definíciókat értelemszerűen eltérő magyar terminusok fedik le): pl. 169 *lexicon* a) 'szótár', b) 'szókincs'; 249 *onomastics* a) 'névtan', b) 'névadás'; 344 *toponymy* a) 'helynévtan', b) 'helynévállomány'. Más esetekben azonos angol terminus utal a tevékenységre és annak végeredményére is (ilyenkor a megfelelő magyar szakkifejezés is jellemzően azonos): pl. 350 *translation* 'fordítás'; 352 *transliteration* 'betű szerinti átírás'.

Egyes definíciók enciklopédikus ismereteket is közvetítenek, pl. a 294 *script, syllabic* (írás[rendszer], szótag-) terminus meghatározásából kiderül, hogy „a koreai, bár alfabetikus, grafikailag és vizuálisan szillabikus” jellegű írásmódot alkalmaz. Máskor a jelentés megadása mellett a használatra vonatkozó gyakorlati tanácsokat olvashatunk a meghatározásokban: pl. 081 *exonym* (exonima): „az ENSZ a nemzetközi kommunikációban az exonimák használatának minimálisra csökkentését javasolja”; 133 *hyphenization, also hyphenation* (kötőjelezés): a kötőjel használata „meggátolja a név elemeinek felcserélését a betűrendes listákban”.

Az angol nyelvű szójegyzék a definíciókban több mint 30 nyelvből válogatott példanyaggal teszi szemléletessé állításait (pl. amhara, angol, arab, cseh, dán, francia, görög, héber, holland, inuktitut, izlandi, japán, kínai, koreai, lengyel, magyar, német, olasz, orosz, perzsa, román, spanyol, szlovák, thai, török helynevek; de akad hivatkozás a breton, flamand, fríz, guarani, rétoromán, svéd, vallon, zulu nyelv toponimáinak egyes jellemzőire is).

A szójegyzék az összetett terminusokat „jelző és jelzett szó”, valamint „jelzett szó, jelző” formában is felveszi önálló sorszámmal; a definíciókat az angol szöszedet jellemzően az utóbbi sorrendű kifejezésnél adja meg, a mezostruktúra szintjén ide utal az ellentétes szórendet követő címszó éppúgy, mint az esetlegesen létező szinonim terminusokat megadó címszavak: pl. a 048 *cultural feature*, a 087 *feature, cultural* és a 185 *man-made feature* utaló címszavak a 091 *feature, man-made* (alakulat, mesterséges) terminushoz irányítják az olvasót a definícióért.

A GTSGN. függelékeként 2007-ben megjelent „Addendum” (AGTSGN.) 6, 2002-ben meghatározott terminus új definícióját közli, s 17 új, definiált terminust is tartalmaz. A 2002-es definíciók megváltoztatása részben a szemlélet változása, részben pedig a világról való tudásunk módosulása miatt vált szükségessé.⁹ Szemléletváltozásra utal például az 081 *exonym* (exonima) terminus meghatározásának módosítása. A 2002-es definícióban azt olvashatjuk, hogy az exonima „olyan földrajzi alakulat neve egy adott nyelven, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelv hivatalos státusszal bír, s amely név formájában különbözik attól a névtől, amellyel a földrajzi alakulatot annak a területnek a hivatalos nyelve(i)n illetik, ahol az található”. 2007-re így változott a meghatározás: az exonima „olyan földrajzi alakulat neve egy adott nyelven, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelvet széles körben beszélnek, s amely név formájában különbözik a megfelelő endominá(k)tól, amely(ek)et azon a területen használnak, ahol a földrajzi alakulat található”. A definíció módosításában a magyar szakembereknek is lehetett szerepük: POKOLY BÉLA (2000, 2004) a határon túli magyar helynevekkel kapcsolatban például több bizottsági hozzászólásában is érintette a szakkifejezés

⁹ A fent említett jelenségek nemcsak egyes terminusok definíciójának, hanem maguknak a terminusoknak a megváltozását is magukkal hozhatják; a jelenségre a magyar nyelv kapcsán l. SLÍZ 2012.

korábbi meghatározáson alapuló használatának problematikus voltát (eszerint a szomszédos országok magyarul területeinek földrajzi objektumait jelölő magyar helyneveket exonimáknak kellene minősíteni a magyar nyelvben). A világról való tudásunk változását érhetjük tetten a 250 *oronym* (hegynév) terminus meghatározásának módosításában: a kifejezést 2002-ben „topográfiai kiemelkedést” jelölő névként, 2007-ben „függőleges elrendeződésű képződmények” (ideértve a tengerfenék domborzati formáit is) nevéként definiálták.¹⁰

Az AGTSGN.-ben meghatározott új terminusok némelyike 2002-ben csak utalás szintjén volt jelen a szójegyzékben (pl. A080 *ethnonym* ’népnév’), más kifejezések újabban gyakorivá vált rövidítések (pl. A118 *geoname* ’földrajzi név’). Az újonnan felvett szakkifejezések egy része sajátos földfelszíni alakulatok neveit jelöli (pl. A218 *name, lacustrine* ’tónév’; A230 *name, transboundary* ’név, határokon átnyúló’) vagy sajátos funkciójú neveket azonosít (pl. B211 *name, commemorative* ’emlékeztető nevek’), más része általánosan is használt grammatikai terminus (pl. A240 *nominative form [of a toponym]* ’alanyeset’).

4. A magyar földrajzinév-egységesítési gyakorlat. – A földrajzi nevek egységesítésének hazánkban komoly, mintegy száz esztendőre visszamenő hagyományai vannak. Elsőként a Magyarország községneveinek főként államigazgatási célokat szolgáló törzskönyvezését előíró 1898. évi IV. törvénycikk értelmében a településnevek monoszémián alapuló rendszerének kiépítésére került sor, amelyet az erre a célra felállított, a Központi Statisztikai Hivatal felügyelete alatt működő Országos Községi Törzskönyvbizottság lényegében 1898–1912 között végrehajtott. A Törzskönyvbizottság 1954-es megszűnéséig felügyelte a történelmi változások, politikai határozatok (így az 1920-as trianoni békeszerződés, illetve az 1938-as és 1940-es bécsi döntés) következtében időről időre változó nagyságú ország változó elemszámú településnév-rendszerét (a részleteket l. MEZŐ 1982).

A szakemberek a térképi névhasználat egységesítésének szükségességét felismerve, az ENSZ 1960-as évektől kezdődő földrajzi névi standardizációs tevékenységéhez (is) kapcsolódva 1963-ban hozták létre az első magyar földrajzinév-bizottságot. E szervezet jogutóda az 1989-től működő, több érdekelt tudományterület képviselőit (térképészet, nyelvtudomány, oktatás, közlekedés, vízügy, természetvédelem, közigazgatás, nemzetiségek, külügy stb.) tömörítő tárcaközi Földrajzinév-bizottság, amelynek a jelentős hazai és külföldi földrajzi entitások, a külföldi közigazgatási egységek, egyes közlekedési és hírközlési szempontból fontos objektumok, dolgok hivatalos magyar elnevezésével kapcsolatban (ha ehhez kiemelt közérdek nem fűződik), valamint a magyarországi nemzeti-ségi nyelvű földrajzi nevekkel összefüggésben javaslattevő, illetve döntéshozó feladatai vannak. Ennek működési feltételeit jelenleg a Vidékfejlesztési Minisztérium biztosítja (FÖLDI 1992a: 35)¹¹. A határon túli magyarul lakta területek magyar nyelvű helyneveinek „rehabilitációját és stabilizálódását” célzó földrajzi névi egységesítést a Kárpát-medencei magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata, a Termini Kutatóhálózat vállalta magára egy projekt keretében (vö. Termini-honlap).

¹⁰ A magyar tengerfenék-domborzati neveknek éppen a vonatkozó ismeretek korábbi bővülésével összefüggésben jelentkező egységesítéséről l. MÁRTON 1992.

¹¹ <http://www.vm.gov.hu/main.php?folderID=2234>.

A földrajzi nevek egységesítésében alkalmazott alapelvek mindhárom esetben jól dokumentáltak, írásban rögzített formában, nyilvánosan közzétett anyagokban elérhetők. Az Országos Községi Törzskönyvbizottság az 1898-as névtörvény alapján készített szervezeti és ügyviteli szabályzatában írja le az egységesítés lépéseit, alapelveit (MEZŐ 1982: 46, 132–152). A Földrajzinév-bizottság jogkörét, egységesítési tevékenységének követelményeit kormányrendeletek (303/2007. [XI. 14.] Korm. rendelet a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapításáról és nyilvántartásáról; 36/2011. [III. 21.] Korm. rendelet a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapításáról és nyilvántartásáról szóló 303/2007. [XI. 14.] Korm. rendelet módosításáról) szabályozzák (l. Magyar Közlöny 2007/153: 10679–82, 2011/29: 5131–2). A Termini Kutatóhálózat megfelelő projektjének elvi alapjait SZABÓMIHÁLY GIZELLA programadó írásai (2007a, 2007b, 2008, 2009), a tevékenység menetét a kutatóhálózat honlapja ismerteti (vö. Termini-honlap).

Bár némi különbséget (főként a jelen gyakorlatában) a standardizációs alapelvekben is megfigyelhetünk (l. BÖLCSKEI 2012: 97–8), feltűnőbb, hogy a földrajzi névi egységesítési tevékenységet a száz év során szinonim, de eltérő terminusok jelölik a magyar nyelvben: az Országos Községi Törzskönyvbizottság 1898–1912 között *helységnévrendezés*-t hajtott végre (MEZŐ 1982: 114–266); a Földrajzinév-bizottság, különösen a térképészek, a *földrajzinév-egységesítés* terminust preferálják (FÖLDI 1992a: 23); SZABÓMIHÁLY GIZELLA *standardizáció*-ról (2007b: 189; 2009), *újrakodifikáció*-ról (2007b: 190), a Termini Kutatóhálózat honlapja *újstandardizálás*-ról beszél (vö. Termini-honlap). Talán nem túl merész az a feltételezés, hogy a földrajzi névi egységesítési tevékenység során használatos terminológia sem lehet sokkal egységesebb, mint magát a tevékenységet jelölő kifejezések.

5. Következtetés. – A földrajzi nevek egységesítésében egy, a legújabb ENSZ-kiadványokon alapuló magyar nyelvű terminológiai szójegyzék több vonatkozásban is hasznosnak mutatkozhat: megalkotása az ENSZ korábbi terminusgyűjteményének FÖLDI ERVIN által készített fordításához (1992b) kapcsolódva egy már megkezdett, a helynév-standardizáció magyar nyelvű terminológiájának megteremtésére, korszerűsítésére fókuszáló tevékenységet folytatna; a mindennapi gyakorlat szintjén segíthetné a magyar helynevek egységesítésén különböző projekteken jelenleg is dolgozó szakemberek munkáját; a terminológiai harmonizáció révén hangsúlyozottan összekapcsolhatná az alapvetően egy irányba haladó magyar és nemzetközi földrajzi névi egységesítési törekvéseket; valamint tematikus egységként konzisztens részét képezhetné egy magyar nyelvű általános névtani terminológiai szótárnak, adatbázisnak (ehhez l. FARKAS megj. e.).

Források

- AGTSGN. 2007. = *Addendum for Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/glossary_add_e.pdf (2012. 05. 03.).
- EuroGeoNames* = <http://www.eurogeographics.org/eurogeonames> (2012. 05. 06.).
- FÖLDI ERVIN ford. 1992b. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési szakkifejezések szótára. *Névtani Értesítő* 14: 127–38.
- GTSGN. 2002. = *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/glossary.pdf> (2012. 05. 03.).

- Manual 2006. = *Manual for the National Standardization of Geographical Names*. United Nations, New York. http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_88e.pdf (2012. 05. 03.).
- Manual 2007. = *Technical reference manual for the standardization of geographical names*. United Nations, New York. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/UNGEGN%20tech%20ref%20manual_m87_combined.pdf (2012. 05. 03.).
- MedK. = *UNGEGN Media kit*. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/mediakit.html> (2012. 05. 03.).
- POKOLY BÉLA 2000. *Selected Exonyms used in Hungary*. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/20th-gegn-docs/20th_gegn_WP65.pdf (2012. 05. 03.).
- POKOLY BÉLA 2004. *On Exonyms of the Hungarian Language*. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/22-GEGN-Docs/wp/gegn22wp83.pdf> (2012. 05. 03.).
- Termini-honlap = http://ht.nytud.hu/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=16&Itemid=50 (2012. 05. 03.).
- UNGEGN Brochure = http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/UNGEGNbrochure_en.pdf (2012. 05. 03.).
- UNGEGN World Geographical Names*. = <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/geonames> (2012. 05. 03.).
- UNGEGN = *United Nations Group of Experts on Geographical Names*. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/default.html> (2012. 05. 03.).

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS GÉZA 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2012. A magyar és a szlovák (szláv) névtani terminológia összevetése. *Névtani Értesítő* 34: 157–66.
- BÖLCSKEI ANDREA 2012. Helynevek standardizációja: alapelvek, terminológiai kérdések a nemzetközi és a magyar gyakorlatban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 85–102.
- BUDIN, GERHARD 2001. A critical evaluation of the state-of-the-art of terminology theory. *ITTF Journal* 12/1–2: 7–23.
- FARKAS TAMÁS 2012. Szempontok a magyar névtani terminológia megítéléséhez. *Névtani Értesítő* 34: 139–48.
- FARKAS TAMÁS megj. e. Egy magyar névtani terminológiai szótár tervéről. Megjelenés előtt a XXII. MANYE-konferencia kötetében.
- FÓRIS ÁGOTA – RIHMÉR ZOLTÁN 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9: 109–13.
- FÖLDI ERVIN 1992a. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenysége. *Névtani Értesítő* 14: 21–35.
- HARVALÍK, MILAN – CAFFARELLI, ENZO ed. 2007. Onomastic terminology: an international survey / Terminologia onomastica: un'inchiesta internazionale. *Rivista Italiana di Onomastica* 13: 181–220.
- HLAVACSKA EDIT – TÓTH VALÉRIA 2001. Hungarian. In: HOFFMANN ISTVÁN ed., *Onomastica Uralica* 1b. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages*. Debrecen–Helsinki. 295–427.
- HOFFMANN ISTVÁN 2002. The Last Thirty Years of Hungarian Toponomastics. In: NYIRKOS ISTVÁN ed., *Onomastica Uralica* 2. *History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages*. Debrecen–Helsinki. 199–244.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. Debrecen.

- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Elmélet és terminológia a magyar helynévkutatásban. *Névtani Értesítő* 34: 127–37.
- KERFOOT, HELEN 2000. Wien or Vienna; Kalaallit Nunaat, Grønland or Greenland? Recent work and directions in geographical names standardization through the United Nations. *Onoma* 35: 199–213.
- MÁRTON MÁTYÁS 1992. A magyar tengerfenék-domborzati nevek megalkotásáról. *Névtani Értesítő* 14: 84–116.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnevéadás*. Budapest.
- PRÓSZÉKY GÁBOR – MIHÁLTZ MÁRTON 2008. Magyar WordNet: az első magyar lexikális szemantikai adatbázis. *Magyar Terminológia* 1: 43–57.
- RAPER, PETER E. 2000. Introduction to Standardization of Geographical Names. *Onoma* 35: 187–98.
- SÁNDOR KLÁRA 2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: KIEFER FERENC szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest. 381–409.
- SLÍZ MARIANN 2012. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–56.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007a. A határtalanítás a helynevek területén. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk., *Nyelv–nemzet–identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai*. Budapest–Debrecen. 1: 153–70.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007b. Magyar neve? Szlovákiai magyar helységnevek standardizációs problémái. *Névtani Értesítő* 29: 189–200.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2008. A határon túli névhasználat és a nyelvi tervezés. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* Budapest. 41–52.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2009. A határon túli magyar helynevek standardizációs kérdései. *Korunk*. Május. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=5&cikk=10583> (2012. 04. 27.).

BÖLCSKEI ANDREA

ANDREA BÖLCSKEI, **On the terminology of geographical names standardization**

The first part of the paper presents (i) geographical names standardization as a sub-field of language standardization, (ii) the importance of geographical names standardization as explained in UNGEGN documents, and (iii) the similarities between geographical names standardization and the general practice of standardization. In the second part, the author describes the editing principles as well as the structure of the terminological glossary (Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names) and its supplement (Addendum for Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names) published by UNGEGN in 2002 and 2007, respectively. The author points out the need for a similar up-to-date standardization glossary in Hungarian, which may be integrated into a dictionary (or data base) of Hungarian onomastic terms to be compiled in the future.